शैक्षणिक गुणवत्तावाढीच्या परिणामांसाठी प्रशिक्षणाच्या स्वरुपामध्ये बदल करणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग
शासन निर्णय क्रमांक : राप्रधो-४२१७/प्र.क्र.३२/२०१७/प्रशिक्षण
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२
दिनांक : ८ जून, २०१७

प्रस्तावना :

राज्यात सन २०१० पासून शिक्षण हक्क अधिनियम, २००९ अंमलात आला आहे. त्यानुसार राज्यातील १००% मुले शिकण्याच्या दृष्टीने व १० व्या वर्गापर्यंत मुलींच्या गळतीचे प्रमाण ५% पेक्षा खाली आणण्याच्या हेतूने शासन पातळीवर विविध निर्णय घेण्यात आले आहेत. याकरिता दिनांक २२ जून, २०१५ पासून प्रगत शैक्षणिक महाराष्ट्र कार्यक्रम तर दिनांक १६ सप्टेंबर, २०१६ पासून प्रगत शैक्षणिक महाराष्ट्र (माध्यमिक स्तर) हे कार्यक्रम राबविण्यात येत आहेत. शिक्षण हक्क कायद्याच्या तरतूदीप्रमाणे दिनांक १७ ऑक्टोबर, २०१६ च्या शासन निर्णयान्वये विद्याप्राधिकरण तसेच जिल्हा शैक्षणिक व्यवसाय सातत्यपूर्ण विकास संस्था (DIECPD) पुनर्रचित करण्यात आले आहेत. या सर्व निर्णयांमुळे विभागातील प्रत्येक कृतीचा परिणाम मुलांच्या शिकण्यात होतो हे पाहण्याची आवश्यकता स्पष्ट झाली आहे.

पूर्वीपासून विभागांतर्गत घेण्यात येणारे प्रशिक्षण कार्यक्रम हे मुलांच्या शिकण्याची पातळी वाढविणे आणि विद्यार्थी नापास होण्याचे प्रमाण कमी करण्याच्या हेतूनेच करण्यात येत होते. परंतू प्रशिक्षणांचे उद्दिष्टे स्पष्ट असावीत तसेच प्रशिक्षणांचे मूल्यमापन व प्रशिक्षणाचे साध्य यासंदर्भात स्पष्टता आणणे गरजेचे होते. त्यानुसार विभागांतर्गत घेण्यात येणाऱ्या प्रशिक्षणांचे उद्दिष्ट स्पष्ट असणे, त्यांचे मापन करता येणे, प्रशिक्षण झाल्यावर ठराविक कालावधीत परिणाम मिळणे, पर्यवेक्षण व मूल्यमापनाच्या माध्यमातून परिणाम प्राप्त झाल्याचे पाहणे इत्यादी बाबत स्पष्टता आणण्यासाठी प्रशिक्षणाच्या स्वरुपामध्ये बदल करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती. त्यानुसार शासन खालील प्रमाणे निर्णय घेत आहे.

शासन निर्णय :

शिक्षण विभागातील प्रत्येक प्रशिक्षणाचे नियोजन, अंमलबजावणी व मूल्यमापन करतांना कार्यपध्दती पुढीलप्रमाणे राहील :

१. **प्रशिक्षणाची आवश्यकता स्पष्ट होणे : -**

आंतरराष्ट्रीय दर्जाचे शैक्षणिक निकष, नॅशनल अचीव्हमेंट सर्वे (NAS), स्टेट लेवल अचीव्हमेंट सर्वे (SLAS) तसेच नामांकित स्वयंसेवी संस्था यांच्या द्वारे प्रकाशित होणारे अहवाल, क्षेत्रिय अधिकाऱ्यांच्या भेटी याद्वारे निश्चित होणाऱ्या गरजांमधून प्रशिक्षणाची आवश्यकता स्पष्ट होत असते. तसेच शाळा प्रगत करणे यासाठी सुध्दा प्रशिक्षणाची गरज भासू शकते. प्रशिक्षणाची आवश्यकता निश्चित झाल्यावरच प्रशिक्षणाचे नियोजन करण्यात यावे.

२. **परिणामासाठी डिझाईन करणे :-**

२.१ प्रशिक्षणाची आवश्यकता स्पष्ट झाल्यानंतर त्याचे उद्दिष्ट स्पष्ट करावे. उद्दिष्टे स्मार्ट (SMART- Specific, Measurable, Authentic, Realistic, Time bound) स्वरुपाची असावीत.

२.२ वरीलप्रमाणे ठरविलेले उद्दिष्ट मुलांच्या विविध विषयांतील संपादणूक सुधरवण्याच्या दृष्टीने संपादणूकीत वाढ, विशिष्ट संकल्पनेच्या संपादणूकीत वाढ, प्रगत शाळांच्या संख्येत किंवा टक्केवारीत वाढ, नापास होण्याच्या प्रमाणात घट इत्यादी मापनात्मक भाषेत ठरविण्यात यावे.

२.३ अधिकांश सेवांतर्गत प्रशिक्षण कमी कालावधीचे असतात. अशा प्रशिक्षणांसाठी एकच विषयातील एकच संकल्पनेच्या संपादणूकीत वाढ असे ठरविण्यात यावे. जेणेकरुन परिणामाची पडताळणी करतांना मापन करण्यात कोणताही संभ्रम निर्माण होऊ नये.

२.४ प्रत्येक प्रशिक्षणाचे परिणाम प्रशिक्षणानंतर किती कालावधीत मिळतील हे देखील स्पष्ट करण्यात यावे.

२.५ वरील कालावधी संपल्यानंतर एक महिन्याच्या आत उद्दिष्ट प्राप्त झाले किंवा नाही या हेतूने प्रशिक्षणाचे मूल्यमापन करण्यात यावे. मूल्यमापन हे मुलांच्या संपादणूक पातळीची स्थिती पाहण्याविषयी राहील, त्याशिवाय इतर कोणत्याही बाबीने प्रशिक्षणाचे मूल्यमापन होणार नाही.

२.६ मूल्यमापनातील उद्दिष्ट प्राप्त झाले असल्यास प्रशिक्षण यशस्वी झाल्यास त्याच पध्दतीचे नियोजन व अंमलबजावणी पुढील उद्दिष्टांसाठी करावी. मात्र प्रशिक्षण परिणामकारक झाले नसल्यास त्याची कारणमीमांसा करुन प्रशिक्षणात दुरुस्ती करावी. व या दुरुस्तीस विद्याप्राधिकरणाच्या गाभा समितीची मान्यता घ्यावी.

३. **प्रशिक्षणाच्या परिणामासाठी पर्यवेक्षण :-**

३.१ प्रशिक्षणाचे परिणाम मुलांच्या शिकण्यात दिसण्याकरिता प्रभावी पर्यवेक्षण आवश्यक आहे. बऱ्याच वेळा शिक्षक किंवा कनिष्ठ अधिकाऱ्यांना दिल्या जाणाऱ्या प्रशिक्षणाबाबत वरिष्ठांना प्रशिक्षणाच्या स्वरुपाविषयी कोणतीही माहिती नसते. यापुढे शिक्षकांना दिले जाणारे प्रत्येक प्रशिक्षण केंद्र प्रमुख व मुख्याध्यापकांना त्याच स्वरुपात देण्यात यावे. तसेच शिक्षणाधिकारी, गटशिक्षणाधिकारी, शिक्षण विस्तार अधिकारी व DIECPD चे प्राचार्यांना सुध्दा प्रत्येक प्रशिक्षण संक्षिप्त स्वरुपात देण्यात यावे.

३.२ केंद्र प्रमुख व मुख्याध्यापकांना देण्यात येणाऱ्या प्रशिक्षणाचे सुध्दा त्यांच्या वरिष्ठांना संक्षिप्त स्वरुपात प्रशिक्षण देण्यात यावे.

४. **प्रशिक्षणांना मान्यता देण्याचा अधिकार :-**

४.१ यापुढे घेण्यात येणारे सर्व प्रशिक्षण वरील प्रक्रियेनुसार अंमलात येईल. ही प्रक्रिया पाळली जाईल हे पाहण्याची जबाबदारी विद्याप्राधिकरणाची राहील.

४.२ सर्व शिक्षा अभियान, राष्ट्रीय माध्यमिक शिक्षा अभियान, प्राथमिक संचालनालय, माध्यमिक व उच्च माध्यमिक संचालनालय, राज्य मंडळ यांच्याद्वारे काही प्रशिक्षण घ्यावयाचे झाल्यास त्यास सुकाणु समितीची मान्यता घेण्यात यावी. सुकाणु समितीने मान्यता देण्यापूर्वी वरील प्रक्रिया पूर्ण होत असल्याची खात्री करावी.

४.३ यापुढे जिल्हा, तालुका, बीट व केंद्र स्तरावर विविध प्रशिक्षण विद्याप्राधिकरणाच्या मान्यतेने करता येईल. विद्याप्राधिकरणाच्या मान्यतेशिवाय कोणतेही प्रशिक्षण करण्यात येऊ नये.

४.४ विभिन्न पातळीवर उद्‌भवणाऱ्या गरजा भागविण्यासाठी प्रशिक्षण घेण्याच्या उद्देशाने हे दिशानिर्देश देण्यात येत आहेत. क्षेत्रिय अधिकाऱ्यांच्या मनात उमगलेल्या गरजांचा यात समावेश आहे. मात्र पुढील नियोजित प्रक्रिया खरच गरज भागवेल हे तपासण्याची जबाबदारी विद्याप्राधिकरणाची राहील. क्षेत्रीय स्तरावरुन आलेला प्रस्ताव १५ दिवसांपेक्षा अधिक प्रलंबित राहणार नाही याची जबाबदारी संचालक, विद्याप्राधिकरणाची राहील. प्रस्तावांवर सत्वर विचार होईल या हेतूने विद्याप्राधिकरण पातळीवर विषयनिहाय गाभा समित्या तयार करण्यात याव्यात.

४.५ अशासकीय स्वयंसेवी संस्था (NGO) मार्फत शाळांमध्ये प्रशिक्षण घ्यावयाचे असल्यास अशा प्रशिक्षण कार्यक्रमांना शासनाची मंजूरी घेणे बंधनकारक राहील.

५. **प्रशिक्षक (Trainers) तयार करण्याचे तत्व :-** ज्यांनी संबंधित उद्दिष्टे साध्य करण्याकरिता प्रत्यक्ष काम केले आहे, त्यांनाच प्रशिक्षणात प्रशिक्षक म्हणून काम करण्याची संधी देण्यात यावी. एखाद्या उद्दिष्टासाठी आधी प्रत्यक्ष काम केलेली व्यक्ती उपलब्ध नसल्यास आधी प्रायोगिक तत्वावर प्रशिक्षण राबवून तशी व्यक्ती तयार करण्यात यावी. त्यानंतर अशाच व्यक्ती प्रशिक्षक म्हणून कार्य करतील.

६. प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षकांकरिता आवश्यक विषयांची प्रशिक्षणे सर्व शिक्षा अभियान, राष्ट्रीय माध्यमिक शिक्षा अभियान तसेच राज्य मंडळाकडे / विद्याप्राधिकरणाकडे प्रशिक्षणाकरिता उपलब्ध निधीतून करण्यात येतील. उच्च माध्यमिक शिक्षकांची प्रशिक्षणे राज्य मंडळाकडे उपलब्ध असलेल्या निधीतून करण्यात येतील.

७. प्रशिक्षणाच्या कालावधीत परिक्षा व Feedback घेण्यात यावा. Feedback साठी तंत्रज्ञानाचा वापर करण्याचा प्रयत्न करावा.

८. ज्या विषयाचे प्रशिक्षण आयोजित केले आहे, त्या विषय शिक्षकांनाच सदर प्रशिक्षणासाठी शाळांनी पाठवावे. अन्य शिक्षकांना पाठविण्यात येवू नये. प्रशिक्षणासाठी शिक्षकाची निवड जबाबदारीने करावी.

९. प्रशिक्षणार्थींना प्रशिक्षणाअंती प्रमाणपत्र देण्यात यावे.

१०. प्रशिक्षणाचे स्वरुप ऑनलाईन आणि / अथवा प्रत्यक्ष (Face to Face) अशा स्वरुपाचे असावे.

११. प्रतिवर्षी शिक्षकांना दिल्या जाणाऱ्या प्रशिक्षणाच्या अनुषंगाने त्यासंदर्भातील स्वतंत्र गुणांकन (क्रेडिट) व्यवस्था निर्माण करण्यात येईल व संगणक प्रणालीमध्ये ते नोंदविण्यात येतील. शिक्षकांनी प्राप्त केलेले प्रशिक्षण व गुणांकन (क्रेडिट) याबाबतच्या नोंदी शिक्षकांच्या गोपनीय

अहवालामध्ये / सेवापुस्तिकेमध्ये घेण्यात येतील. क्रेडिट व्यवस्था प्रणाली विद्याप्राधिकरणाद्वारे शासनाच्या मान्यतेने विकसित करण्यात येईल.

सदर शासन निर्णय शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेत स्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संगणक सांकेतांक क्रमांक २०१७०६०८१६११७२४२१ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावांने,

Nand Kumar

Digitally signed by Nand Kumar
DN: c=IN, o=Government Of Maharashtra, ou=School Education And Sports Department, postalCode=400032, st=Maharashtra, 2.5.4.20=c98b875883e76c14d91ed7b89546e6c11e439cad32d7f5cff487862cc567ee39, serialNumber=dcd3577ebf0e05e2a8b57095c152dc6cfb37c2bb83da197788645dd8a362ebc5, cn=Nand Kumar
Date: 2017.06.09 16:17:47 +05'30'

(नंदकुमार)
प्रधान सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत :

१. मा. राज्यपालांचे सचिव, राजभवन, मुंबई
२. मा. मुख्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव
३. मा. मंत्री, शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग यांचे खाजगी सचिव
४. मा. मुख्य सचिव यांचे उपसचिव
५. मा. प्रधान सचिव, शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग, मंत्रालय, मुंबई
६. मा. प्रधान सचिव, नगरविकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई
७. मा. प्रधान सचिव, आदिवासी विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई
८. मा. प्रधान सचिव, ग्राम विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई
९. मा. सचिव, सामाजिक न्याय विभाग, मंत्रालय, मुंबई
१०. आयुक्त (शिक्षण), महाराष्ट्र राज्य, पुणे
११. सर्व महानगरपालिका आयुक्त
१२. सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद
१३. राज्य प्रकल्प संचालक, महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद, मुंबई
१४. राज्य प्रकल्प संचालक, राष्ट्रीय माध्यमिक शिक्षा अभियान, मुंबई
१५. अध्यक्ष / सचिव, माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
१६. शिक्षण संचालक (प्राथमिक/माध्यमिक), महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
१७. संचालक, विद्याप्राधिकरण, पुणे.
१८. संचालक, बालभारती, पुणे.
१९. सर्व विभागीय अध्यक्ष, माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ.
२०. सर्व विभागीय सचिव, माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ.
२१. सर्व विभागीय शिक्षण उपसंचालक.

२२. सर्व प्राचार्य, जिल्हा शैक्षणिक सातत्यपूर्ण व्यावसायिक विकास संस्था
२३. सर्व शिक्षणाधिकारी (प्राथमिक / माध्यमिक), जिल्हा परिषद
२४. शिक्षण निरिक्षक, मुंबई (पश्चिम, दक्षिण, उत्तर)
२५. सर्व प्रशासन अधिकारी, महानगरपालिका
२६. सर्व मुख्य अधिकारी, नगरपालिका
२७. सर्व गटशिक्षणाधिकारी
२८. सर्व मुख्याध्यापक शिक्षणाधिकारी यांच्यामार्फत
२९. निवड नस्ती, प्रशिक्षण